

Fra Juss-Buss til ny rettshjelpslov (?)

En reise gjennom 50 år

Kristian Andenæs

1 Intro

Som student arbeidet jeg i Juss-Buss fra 1972 til 1974. Som pensjonert professor var jeg med på å levere innstilling om ny rettshjelpslov i april 2020 (NOU 2020: 5 *Likhet for loven*). Mye har skjedd i disse nær 50 årene, men den offentlige rettshjelpen i Norge er ikke blitt så veldig mye bedre. Det kan tvert imot sies at det offentlige rettshjelpstilbudet har vært bedre i mellomliggende perioder enn det er i dag. Den bedrøvelige utviklingen av det offentlige rettshjelpstilbudet i denne perioden er desto mer begredelig på bakgrunn av at antallet jurister i Norge er 3–4-doblet i samme periode, og at Norge har utviklet seg til et av verdens rikeste land. Trekker man også inn at rettsystemet er blitt langt mer omfattende og komplisert, og at det er blitt stadig vanskeligere for befolkningen å bli kjent med og kunne nyttiggjøre seg sine rettigheter, blir det nærmest uforklarlig at rettshjelpen ikke har fulgt med i den ellers omfattende velferdsutviklingen.

Juss-Buss var ikke bare det første studentrettshjelpstiltaket i Norge da det ble etablert i 1971. Det var også det første organiserte forsøket på å få til en rettspolitisk diskusjon og forbedringer i rettshjelpssystemet gjennom praktisk, politisk og forskningsbasert virksomhet. Det skulle komme flere studentrettshjelpstiltak i årene som kom, jeg nevner Jussformidlingen i Bergen i 1972, Juridisk Rådgivning for Kvinner i 1974, og Jusshjelpe i Tromsø i 1988. De har alle utgjort et viktig innslag i offentligheten om rettshjelp og som rettshjelpere for utsatte grupper. Ikke minst utgjør tidligere medarbeidere i studentrettshjelpen et betydelig innslag i den norske juristprofesjonen og er et merkbart bidrag til at norske jurister ikke bare er opptatt av forretningsjus og penger.

Det var tre unge jussstudenter som sto bak initiativet om å sette i gang et rettshjelpsprosjekt med studenter. De tre, Gunnar de Capua, Frithjof Feydt og Audun Edwardsen, hadde alle en mer eller mindre løs tilknytning til Institutt for kriminologi og strafferett. De ønsket at Juss-Buss skulle ha en tilknytning til Det juridiske fakultet og bli en del av Institutt for rettsosjologi, og slik ble det. Gunnar døde allerede i 1994, 52 år gammel, mens Frithjof døde mens jeg arbeidet med denne artikkelen, i november 2020. Gunnar arbeidet i sine senere år som fiskeribyråkrat med internasjonalt samarbeid og EØS-forhandlingene, mens Frithjof var en profilert og pågående forsvarsadvokat. Audun ble etter hvert fylkesnemndsleder for sosiale saker og var også kjent som revyforfatter og revy-skuespiller, venstrepolitiker mv.

Tittelen på Gunnar de Capuas beretning om den første perioden, «Om å legge ut på dypet», er en god beskrivelse av det som foregikk, man visste lite om hva som kom til å skje. «Om å legge ut på dypet» var et maskinskrevet manuskript på 99 sider som ble skrevet i 1973, og som vi fant i Gunnars etterlatte papirer. Det ble utgitt i forbindelse med Juss-Buss' 30-årsjubileum i 2001. Her heter det om bakgrunnen for å få i gang et rettshjelpstiltak for studenter:

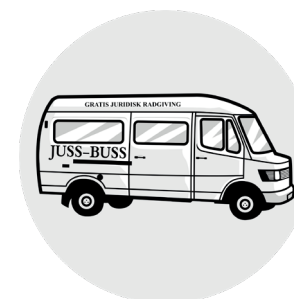
«I 1970 begynte noen juridiske studenter å legge grunnlaget for å etablere en ny, relativt utradisjonell virksomhet som hadde sammenheng med det faget studentene snart skulle avslutte studiet av. Det gjaldt en ambulerende juridisk veiledningstjeneste overfor publikum. [...]

Planene for denne veiledningstjenesten var ikke mer presise enn at de stort sett gikk ut på å starte et tiltak som i noen henseender var beslektet med aksjonsforskningsprosjekter. En viss inspirasjon var vel også hentet fra rettshjelpstiltak som var ledd i den krig som ble erklært mot USA's fattigdom i midten av 1960-åra» (de Capua 2001).

Vi kan med andre ord si at det var med nokså blanke ark at Juss-Buss beveget seg ut i virkeligheten med sitt første saksmottak på Oppsal 24. september 1971.

Denne beretningen består av to hoveddeler. Den første er en byvandring gjennom Oslo, fra der Juss-Buss hadde sin fødsel i Fuglehauggata og til foreløpig siste stopp i Skippergata, med et forsøk på å få fram noen mer eller mindre viktige hendelser som knytter seg til de forskjellige stedene. Framstillingen er inspirert av den finlandssvenske forfatteren Henrik Tikkanens fem binds såkalte adresseromanserie (Tikkanen 1975–1982), som begynner i kjent finsk stil: «Detta är en gruvlig berättelse om brå död, ofärd, hor och brännvin.» Det er ikke heri inspirasjonen ligger, men i forflyttingen fra sted til sted.

Den andre hoveddelen er et forsøk på å beskrive de ulike sentrale målsettingene i Juss-Buss' arbeid og å binde disse sammen til en overordnet helhet. Juss-Buss består av mer enn rettshjelp.

2 Juss-Buss – en vandrehistorie fra Frognerparken til Skippergata

2.1 Den første tiden – Fuglehauggata 6 og den grønne Magirus Deutz

Det var Gunnar som drev arbeidet videre fra planleggingsstadiet til etablering og drift. Som den første daglige leder fikk han kontor i Fuglehauggata like ved Frognerparken, der Institutt for retts sosiologi holdt til sammen med Institutt for samfunnsforskning. Dette var en gammel villa som var omgjort til kontorer, hvor Juss-Buss også hadde plenumsmøtene sine i 2. etasje. Plenumsmøtene var den første tiden den eneste felles møteplassen for hele Juss-Buss, som den gang som nå besto av rundt 30 medarbeidere. Møtene hadde lett for å drøye ut i tid både fordi mange av enkeltsakene ble tatt opp til diskusjon (det skulle lite til for at en sak ble ansett som prinsipielt viktig den første tiden), og fordi en diskusjon om en sak kunne gli over i mer generelle diskusjoner. En medarbeider som skulle bli en profilert topp i domstolssystemet, kom med et utsagn som festet seg hos mange: «Husk at lovgivningen kun har en veiledende karakter.» Et sterkt ønske blant mange bidro til at møtene ble avvirket i tide til å rekke en øl eller to på Restaurant Larsen på Majorstua.

Thomas Mathiesen har skrevet om miljøet i Fuglehauggata i artikkelen «Huset med det rare i» (Mathiesen 2001), der det rare ikke bare henspiller på huset, men også menneskene. Det var et åpent hus, også for mennesker i sosial nød. Hjalmar – eller Gamle Haien, som han ble kalt – var krigsseiler og hjemløs finnmarking, som ofte kom innom, noen ganger for å lage mat på kjøkkenet. Det gikk ikke alltid bra, en gang kunne det ha blitt brann. En annen gang kom han stolt for å fortelle oss at han hadde vært og kjøpt gravkiste før han rakk å drikke opp krigspensjonen sin. Ikke så lenge etter døde han. Han er udødeliggjort i Ole Paus' debutplate «Der ute – der inne» med visa «Gamle haiens vise» (Paus 1970).

Bortsett fra lederkontor og møterom hadde ikke Juss-Buss andre romlige tilholdssteder den første tiden. Det var før arkivenes tid, og den enkelte medarbeider hadde sakene sine i veska (skuldervesker ment for fiske var spesielt populære i den første tiden) og på hybelen. Med andre ord ikke noe helt vanntett system.

Men i tillegg kom bussen, en stor buss i starten, en grønnmalt Magirus Deutz. Den var kjøpt for en billig penge og ble istandsatt på bilmekanikerlinja på Oslo yrkesskole. Den hadde to kontorer adskilt med en lettvegg, og den hadde mobiltelefon. For oss i dag kan det være vanskelig å forestille seg en mobiltelefon i 1971, og så veldig mobil var den heller ikke, jeg vil anslå den til rundt 20 kilo. En fordel med den var at det ikke var mulig å snakke i munnen på hverandre. Man måtte først ringe til en sentral, som så kopleet en opp til det nummeret man skulle snakke med. Kommunikasjonen var enveis, når man hadde snakket nok til at den andre burde få ordet, måtte man trykke på en knapp, og det var i bokstavelig forstand over og ut. Skulle man få ordet igjen, måtte motparten trykke på knappen. Det tok litt tid å vende seg til systemet og å få samtalene til å flyte. Men telefonen var kjekk å ha i en del situasjoner, som når man satt med klienter ute i felten.

«Magirus» var ikke grei å få til å gå og måtte stadig ha hjelp for å komme i gang. Da den etter noen måneder stanset opp i rundkjøringen på Solli plass og skapte betydelige trafikkproblemer, var tålmodigheten over. Den ble byttet ut med en moelvenbrakke som

ble innredet som kontor og tauet fra sted til sted. I tillegg fikk vi etter hvert en lesesal i Handelsstanden med inngang fra Karl Johan. Dette bidro til at det ble et slags arbeidsmiljø i det daglige, men det var ellers mye sosialt samvær som bandt medarbeiderne sammen. Etter plenumsmøtene var det altså fast skikk å gå på Larsen på Majorstua. På et av disse Larsen-besøkene, høsten 1973, ble idéen om behovet for en forening for radikale jurister tatt opp, og det ble raskt valgt et interimsstyre for å forberede dannelsen av en slik forening. Rettspolitisk forening ble stiftet 6. juni 1974 og kom raskt i gang med tidsskriftet *Hefte for Kritisk Juss* (senere bare *Kritisk Juss*).

Et svært populært TV-program i slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-årene var «Retten er satt», der jusstudenter framførte fiktive rettssaker. Et av programmene ble gitt til Juss-Buss, som hadde stor suksess med framføringen av sin sak om husokkupasjon med jussbussere i rollene, blant annet Bjørn Haukland (jussbuss nr. 16). Begeistringen på festen etter at programmet hadde hatt premiere, var så stor at det ble kjørt scooter inne i huset som noen juss-bussere hadde leid og der premierefesten ble holdt. Det ble reist spørsmål ved om det var lovlig med innendørs scooterkjøring, uavhengig av promille. Kjøringen tilbake til Oslo sentrum tidlig på morgenen ble forbigått i stillhet.

Blant de 50 første som arbeidet i Juss-Buss, var det 42 gutter og åtte jenter. Den første registrerte kvinnelige medarbeider, som 08, var Else Bugge Fougner, senere profilert advokat og justisminister en periode. Hun var med fra starten i 1971.

Med årene i Fuglehauggata var også Gunnar de Capuas tid som daglig leder ute. Han hadde gjort en formidabel innsats med å få Juss-Buss i gang og med å bidra til kursen på Juss-Buss' virksomhet. I perioder var kreativiteten ustoppelig, og han hadde et sosialt liv og kontaktnett som brakte Juss-Buss i kontakt med politikere, pressefolk, organisasjoner og politiske aktivister, som Juss-Buss så fikk samarbeidsrelasjoner til.

Gunnar kommuniserte blant annet med medarbeiderne gjennom sine Bussbrev, som kunne være fra tre linjer til ca. 20 sider, stensilerte og skrevet etter innfallsmetoden. Antakelig var det dagsformen som styrte om brevene ble skrevet på bokmål eller nynorsk. Mange av brevene, ofte med ukonvensjonelle innfallsvinkler, kunne gi de unge medarbeiderne mange verdifulle impulser til ettertanke. Av og til kunne man lure på hva han egentlig mente.

Det ikke alle visste, var at Gunnar aldri ble cand. jur. Det var datidens obligatoriske bokføringsprøve som sto i veien for det. Noen halvhjertete forsøk på å gå opp til eksamen førte til stryk, og så rant det ut i sanden. Det spilte neppe noen stor rolle for hans videre karriere, men etter at kravet til bokføring var opphevet i 1994, hadde jeg en utekveld med ham i romjula samme år. Der tok jeg opp med ham at det første vi skulle gjøre på nyåret, var å sørge for at han skulle få papir fra Det juridiske fakultet på at han var cand.jur. Jeg regnet med at dette ville være nokså kurant etter at kravet var bortfalt. Men to dager senere fikk jeg oppringing om at Gunnar var død. Hjertet hadde stanset.

Det første store bokprosjektet med grunnlag i Juss-Buss' virksomhet, *Retts hjelp og samfunnsstruktur*, kom i 1975. Boka var redigert av Arild Eidesen (Juss-Buss-medarbeider 038, senere førstelagmann i Hålogaland), Ståle Eskeland (senere strafferettsprofessor mv.) og Thomas Mathiesen (professor i retts sosiologi og utrettelig kriminalpolitiker). Boka hadde blant annet et kapittel med en oversikt over etableringen av og arbeidet i Juss-Buss, skrevet av Gunnar de Capua. Tre av de viktigste områdene for retts hjelp ble

presentert i egne kapitler. «Retts hjelp til fremmedarbeidere i Norge» var skrevet av Odd B. Edvardsen, Trond Einung, Tor Langbach, Harald Svennebye og Terje Aakvaag. «Retts hjelp til norske sigøynere» var skrevet av Kristian Andenæs og «Retts hjelp til herbergister» av Steingrim Bull og Arild O. Eidesen. Thomas Mathiesen hadde et konkluderende kapittel om «Noen konklusjoner om retts hjelp, rettspolitik og samfunnsstruktur» (Eidesen, Eskeland og Mathiesen 1975).

2.2 Sporveisgata 35 – et kvantesprang for Juss-Buss

Huset med det rare i, Fuglehauggata 6, sto for fall. Rivningsmotstanderne var velartikulerte, men som så ofte før og senere var det ikke nok med mer eller mindre gode argumenter mot de som ville ha et nytt og større bygg på tomten. Til stor sorg for Institutt for retts sosiologi ble huset revet i 1977, og instituttet flyttet til Sporveisgata 35 (et noe misvisende navn på en vei uten sporvogn eller trikk). For Juss-Buss var dette en gledelig begivenhet. De romslige lokalene i Sporveisgata ga også god plass til Juss-Buss, med møterom, eget kontor for daglig leder og egne rom for hver enkelt gruppe. I tillegg ga det nærhet til det faglige miljøet på retts sosiologien, der Thomas Mathiesen, Ståle Eskeland, Jon T. Johnsen (som hadde overtatt som leder for Juss-Buss i 1978), Karin Widerberg mfl. var; folk som skulle bli profilerte professorer på ulike felter. Den som skulle bli den mest profilerte av alle, var den unge forskeren Terje Rød Larsen, senere fredsforhandler mv. og verdensberømt av flere årsaker.

Med dette gikk Juss-Buss inn i en ny fase. Gründerperioden under Gunnar de Capuas kreative, men noe uryddige, ledelse ble avløst av en betydelig fastere styring, og rutiner, arkiv og økonomi kom på stell. Det faglige arbeidet ble på en mer systematisk måte kombinert med forskning. Mens Gunnar de Capua var alene om ledelsen av Juss-Buss som daglig leder, ble det under Jon T. Johnsen etablert en ledelsesstruktur med Johnsen som prosjektleder og en tidligere studentmedarbeider i Juss-Buss som daglig leder. Johnsen var ansatt i en amanuensisstilling og hadde hele sin arbeidsplikt i Juss-Buss og til forskning om retts hjelp. Den daglige lederen ble ansatt etter de samme retningslinjene som fortsatt gjelder: for 1 ½ år.

Til den økende mengden forefallende kontorarbeid mv. ble det engasjert sivilarbeidere, én eller to av gangen. I en tid da alle (menn) ble innkalt til militærtjeneste så fram de hadde tilstrekkelige fysiske og åndelige egenskaper (kravene var ikke altfor høye når det gjaldt det siste), var det mange som nektet militærtjeneste. Ble man godkjent som militærnektet, måtte man vanligvis gjennomgå siviltjeneste av tilsvarende lengde som militærtjenesten. Blant sivilarbeiderne var det vanligvis også velkvalifiserte juridiske studenter og ferdige jurister, som gjerne ville arbeide i Juss-Buss framfor å drive med forefallende arbeid på institusjoner, og mange hadde verdifulle bidrag også til den faglige virksomheten i Juss-Buss. En av fakultetets professorer, Torkel Opsahl, var sivilarbeider en periode, likeledes kjente advokater. Tidvis kunne det være et problem at sivilarbeideren hadde høyere kompetanse enn daglig leder og de øvrige medarbeiderne og ikke var spesielt motivert for å gjøre «drittarbeidet» som de ble satt til.

Jon T. Johnsen hadde satt i gang et stort forskningsprosjekt om retts hjelp i Nord-Norge i 1974, med base på Universitetet i Tromsø. En rekke tidligere medarbeidere i

Juss-Buss ble engasjert som vitenskapelige assistenter, og de medvirket ved å yte retts hjelp ute i distriktene og ved å bearbeide det innsamlete materialet. Prosjektet resulterte i flere omfattende rapporter skrevet av Jon T. Johnsen og en spesialfagsavhandling til juridisk embetseksamen, «Retts hjelp i grisgrendte strøk», av Hjallis Bakke, Kjell Brygfjeld og Håkon Elvenes (Oslo 1975). Johnsen arbeidet videre med retts hjelpsforskning etter at han hadde overtatt ledelsen av Juss-Buss, og i 1986 disputerte han på sin omfattende avhandling «Retten til juridisk bistand» (Johnsen 1987).

2.3 St. Olavs gate 29 – Mot sentrum, i helveteslærens fotspor

Både Institutt for retts sosiologi og Juss-Buss trivdes i Sporveisgata, og med å holde til i god avstand fra fakultetet. Fakultetet, derimot, ville i annen halvdel av 1980-årene gjerne at vi skulle komme nærmere resten av fakultetet. Det ble flytting til St. Olavs gate 29 for både Juss-Buss og instituttet, med andre ord stadig nærmere fakultetet, men fortsatt litt i utkanten. Juss-Buss fikk litt større lokaler og dessuten møte- og festlokaler i kjelleren. Det nyetablerte menneskerettighetsinstituttet hadde fra starten av lokaler i det samme huset, som tidligere hadde huset Menighetsfakultetet. Det var Menighetsfakultetets ubestridte leder gjennom flere tiår, teologiprofessor Hallesby, som i 1953 skremte vettet av det norske folk med trusler i radioen om at man havnet i helvete om man ikke oppførte seg ordentlig:

«Hvordan kan du som er uomvendt, hvordan kan du legge deg rolig til å sove om kvelden, du som ikke vet enten du vågner i din egen seng eller i helvete? [...] Du vet at om du stupte død ned på gulvet nu, så stupte du rett i helvete!» (Ole Hallesby i NRK radio 1953)

Etter mer enn ti år som prosjektleder for Juss-Buss overlot Jon T. Johnsen i 1989 oppgaven til undertegnede (Kristian Andenæs). Johnsen gikk over til Institutt for offentlig rett for å arbeide med straffeprosess og fortsatte med retts hjelpsforskning. Jeg hadde blant annet arbeidet som dommerfullmektig og amanuensis i Tromsø i noen år, og noen år som forsker ved Institutt for retts sosiologi, og hadde som tidligere nevnt vært studentmedarbeider i Juss-Buss i 1972–74. Da jobbet jeg først og fremst med retts hjelp til de norske sigøynere, og jeg ble forskrekket over den lave kvaliteten på sosialtjenesten i Oslo. Sosialtjenestens mangelfulle kjennskap til lovgivningen og manglende respekt for klientenes rettigheter skulle bli en ledetråd for mye av mitt arbeid i årene som kom, og i 1993 disputerte jeg på avhandlingen «Sosialomsorg i gode og onde dager» (Andenæs 1992b), som hadde som hovedtema sosialarbeidernes forståelse og anvendelse av retts regler.

Da Juss-Buss fikk sin første kvinnelige medarbeider i 1971, var den moderne innvandringen fra Asia og Afrika helt i startfasen, og det nærmeste vi hadde av medarbeidere med innvandrerbakgrunn, var annengenerasjonsitalieneren Gunnar de Capua.¹ Det skulle gå nærmere 25 år før Juss-Buss fikk den første medarbeideren med ikke-vestlig bakgrunn. Farrah Ghazanfar ble medarbeider nr. 500 i 1994.

¹ Capua var en storby i antikken, liggende like nord for Napoli og mest kjent for det store slaveopprøret under ledelse av Spartacus i 73–70 før vår tidsregning. I dag er det nærmest en landsby, som oppsøkes av spesielt interesserte

2.4 Arbins gate 7 – Mellom slottet og Ruseløkka

Både Juss-Buss og instituttet trivdes godt i St. Olavs gate, men fakultetet hadde både ekspansjons- og sentraliseringsplaner. Fakultetet hadde leid St. Olavs plass 5, det senere Domus Nova. Og huset skulle fylles med folk, lesesaler, biblioteker og institutter. Kriminologi og retts sosiologi fikk de to øverste etasjene i bygget, og Juss-Buss var tilbudt lokaler på grunnplan, med egen inngang rett fra gata. Men Juss-Buss var blitt glad i lokalene sine i St. Olavs gate og hadde nettopp gjennomført et oppussingsprosjekt med gildefarger på kontorene og i møtelokalene. De syntes også at de nye lokalene ble for nært fakultetet og studentene, og at de ga manglende diskresjon for klientene. Dessuten syntes de nok at det ble litt for fint med nyoppussete lokaler i den gamle Helserådsbygningen. Det var dermed klart for at instituttet flyttet, mens Juss-Buss ble værende. Dette skulle bli en kortvarig glede, for det gikk ikke lang tid før universitetet ville bruke Juss-Buss' lokaler til andre formål. Nok en gang måtte Juss-Buss ut på byen for å finne et nytt sted å være. Det skulle bli en nokså komplisert prosess. Det kom tilbud fra universitetet som ikke var tilfredsstillende for Juss-Buss' formål. Før situasjonen ble helt prekær, kom hjelpen fra uventet hold. En tidligere jussbuss tok kontakt og fortalte at familien hans eide en gammel bygård i Arbins gate, og der var det blitt ledige lokaler i 1. etasje og kjelleren. Bortsett fra at lokalene var heller slitne, var det mye likhet med St. Olavs gate, så tilbudet ble tatt imot med begeistring. En viss skepsis mot den geografiske plasseringen, nær slottet og Henrik Ibsens leilighet i Arbins gate 1, men en noe mer perifer beliggenhet for mange av klientgruppene kunne ikke tillegges avgjørende vekt.

Etter at Juss-Buss var vel etablert i Arbins gate, ble det også nødvendig for JURK å finne seg nye lokaler, og tilfeldighetene ville ha det til at de flyttet inn i lokaler ved siden av Juss-Buss, med samme inngang fra gata. Dette ga seg etter hvert utslag i økt samarbeid mellom tiltakene, og det første ekteskap mellom en fra JURK og en fra Juss-Buss fant sted i midten av 1990-årene, fyldig beskrevet i festskriftet til Juss-Buss' 25-årsjubileum (Festskrift til Juss-Buss, Oslo 1996).

Etter vel 20 år som prosjektleder sa jeg takk for meg i 2009. Etter så mange år var det naturlig å overlate ansvaret for Juss-Buss til yngre krefter. Dessuten var det blitt mer enn nok av andre oppgaver, som professor i retts sosiologi og instituttleder for det sammenlåtte instituttet for kriminologi og retts sosiologi. I første omgang ble oppgaven overtatt av Olaf Halvorsen Rønning som et engasjement på fire år. Han hadde bakgrunn fra Juss-Buss og hadde skrevet en viktig avhandling om unntaksbestemmelsene i lov om fri rettshjelp (Bentzen og Halvorsen Rønning 2008). Etter utløpet av engasjementet ble han dommerfullmektig, og som en midlertidig løsning overtok jeg igjen ansvaret fram til 2014, men med begrensede oppgaver, blant annet å medvirke til at Juss-Buss måtte skaffes nye lokaler. I 2014 kom Rønning tilbake til fakultetet som stipendiat på et doktorgradsprosjekt om rettshjelp og menneskerettigheter – og med ansvar for Juss-Buss.

Lokalene i Arbins gate ble ikke mindre slitne etter hvert. De ble erklært uegnet for kontorbruk av universitetet og Arbeidstilsynet, og en omfattende prosess med å finne nye egnede lokaler ble satt i gang. Denne gangen var ambisjonene relativt store. Gatejuristen var kommet til som en viktig aktør på rettshjelpsmarkedet, og målet ble å finne egnede lokaler som kunne samle Gatejuristen i Oslo, JURK og Juss-Buss under ett tak, og med

en mer hensiktsmessig geografisk plassering. Kontoret for Fri Rettshjelp var også invitert til å bli med i samarbeidet, men de satt på en lengre leiekontrakt i lokalene sine i Storgata.

2.5 Skippergata 23 – «Jusshus» og flotte lokaler i slitent område

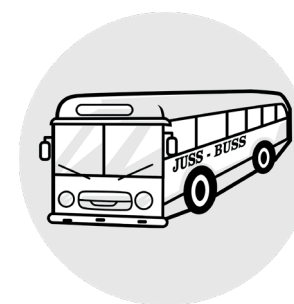
Etter langvarig søking, undersøkning av ulike alternativer og forhandlinger med gårdeiere falt valget på et bygg i Skippergata 23. Her var det mer enn god nok plass for hvert av tiltakene, felles møte- og oppholdsrom, felles inngang og resepsjon og mulighet for eventuell ekspansjon. Etter langvarige forhandlinger, med aktiv medvirkning fra universitetets eiendomsavdeling, ble kontrakt inngått og et langvarig oppussingsarbeid igangsatt. Resultatet ble flotte og romslige lokaler i et område av Oslo som lå nærmere mange av klientene enn de tidligere lokalene hadde gjort.

Med innflytting i Skippergata var grunnlaget lagt for et samarbeid mellom tre rettshjelpstiltak med ulike profiler, men også sammenfallende interesser.

Nå skulle det etter hvert vise seg at det ikke var så enkelt å få til et godt samarbeid. Mens Juss-buss og JURK var godt samkjørte, utviklet samarbeidet med Gatejuristen i Oslo seg til å bli vanskelig. Dette medførte at man ikke fikk et velfungerende «Jusshus», som hadde vært målsettingen. Det må være lov til å uttrykke ønske om en mer løfterik utvikling i framtiden. Både Jussbuss og JURK lever i beste velgående, og i skrivende stund foregår en omfattende omorganiseringsprosess i Gatejuristen.

Med Juss-Buss i Skippergata ble det faglige ansvaret overtatt av Anders Løvlie, tidligere juss-busser, ansatt på Institutt for offentlig rett, der han særlig arbeider med straffrett og straffeprosess. For mange er han også kjent som halvparten av duoen Ravi og DJ Løv, som hadde sin storhetstid rundt 2005, blant annet med landeplagen «Tsjeriåu».

Jussbuss har også pyntet på sin grafiske profil og endret i 2015 navn fra Juss-Buss til Jussbuss. For ikke å tukle med historien har jeg konsekvent skrevet Juss-Buss når jeg skriver om forhold før profilpyntingen.

3 Rettshjelp i kjernen – og lag på lag med avledete aktiviteter

3.1 Kort vei fra informasjon til rettshjelp

Før virksomheten kom i gang i september 1971, var det informasjon som sto som den sentrale målsettingen. I navnet til Juss-Buss var det føyd til «Juss-studentenes rettsinformasjon». Selv om studentene var kjent for å være store i kjeften på denne tiden, var de sett med dagens øyne forbausende beskjedne når det gjaldt troen på egne forutsetninger for å drive praktisk juridisk arbeid:

«Samtidig bygget begrensningen på en følelse av at juridiske studenter ikke er tilstrekkelig kvalifisert til å kunne yte en fullgod juridisk bistand. Utgangspunktet for prosjektet var derfor at det bare skulle gis *veiledning om hvor og hvordan* folk skulle søke juridisk bistand, ikke *gis* slik bistand. Den informasjonen prosjektet ervervet på denne måten, skulle føres tilbake til administrasjonen, eventuelt brukes i avhandlingene i rettsstudiet.» (de Capua 1975)

Møtet med virkeligheten på Oppsal i september 1971 sprengte disse forestillingene fullstendig så å si fra første dag i møte med klienter. Det ville vært helt utilstrekkelig å begrense seg til informasjons- og formidlingsvirksomhet:

«Det var utilstrekkelig fordi problemene ellers åpenbart ikke ville bli løst av andre hjelpere. Det var utilstrekkelig fordi de problemer folk kom med til bussen, viste seg uten vanskeligheter og betenkeligheter å kunne løses av studenter. Allerede i begynnelsen gled derfor prosjektet over fra å være et informasjons- og formidlingsprosjekt til å bli et rettshjelpsprosjekt parallelt med de andre eksisterende rettshjelpsinstanser i samfunnet.» (de Capua 1975)

Informasjon og formidling har alltid vært en viktig side ved virksomheten i Juss-Buss. Tallrike avhandlinger, rapporter og undersøkelser i artikler i tidsskrifter og aviser, samt innlegg på seminarer og andre møter har utgjort en betydelig rettspolitisk og rettsvitenskapelig innsats gjennom 50 år, i de senere år også gjennom digitale medier. Innsatsen har i stor utstrekning vært kanalisert til mindre privilegerte grupper med et rettshjelpsbehov av mindre interesse for de tradisjonelle juristmiljøene.

Men fra dag én ble konkret rettshjelp det dominerende grunnlaget for arbeidet i Juss-Buss.

3.2 Rettshjelp

Bussen – den grønmalte Magirus Deutz – var klar for sin første utrykning 24. september 1971.

Fra første dag på Oppsal var tilstrømmingen stor. Blant medarbeiderne på første saks-mottak var jussbusser nr. 20 Steinar Winther Christensen, i 2021 fortsatt aktiv som leder i Besteforeldrenes klimaaksjon. At Juss-Buss også var representert med egen sosionom, jussbusser nr. 21 Kari Glomsaas, vitner kanskje om at det var forestillinger om at man kunne møte andre problemer enn juridiske nøtter. I fortsettelsen ble det ikke vanlig at det var med sosionom på vakt.

De første 18 ukene i drift var bussen plassert på Oppsal, Grønerløkka, Stovner og Sagene, med andre ord annenhver gang i en gammel bydel i Oslo og i en ny drabantby. Dette medførte 823 henvendelser og 890 saker (de Capua 1981). De to neste stedene, i 1972 var bussen plassert på Majorstua og Lambertseter, resulterte i til sammen 483 henvendelser. I løpet av det første året mottok Juss-Buss i alt ca. 1 600 saker (de Capua 1981).

Så og si fra første dag ble det, som det framgår av sitatene over, klart at forestillingen om at man primært skulle drive med informasjon og henvisning til andre som kunne bistå, var en illusjon som måtte oppgis. Stort sett var det ikke andre å henvise til, og skulle klientene få hjelp, var det Juss-Buss som måtte trå til. Snart fant studentene også ut at de jo hadde gode forutsetninger for å hjelpe til med de fleste spørsmål, og at man kunne få hjelp dersom det var nødvendig, av lærere på fakultetet eller andre erfarne jurister. Etter hvert ble en av erfaringene at det ble gjort mye dårlig arbeid av advokater, jurister i forvaltningen og andre saksbehandlere, og at det var rart at det ikke var noe videre oppmerksomhet rundt dette.

Det var ikke alle som var så sikre på det. Mange var skeptiske til at juridiske studenter skulle drive rettshjelp. Mange i det etablerte juristmiljøet så med et skjevt og til dels irritert blick på de unge rabulister. Med dagens øyne er Advokatforeningens brev til Det juridiske fakultet i romjula 1971 et komisk høydepunkt. Advokatforeningen var sjokkert og svært bekymret for at juridiske studenter skulle arbeide som rettshjelpere:

«Man kan ikke slå seg til ro med at dårlig rettshjelp er bedre enn ingen. Tvert imot vil et dårlig råd kunne skade mer enn intet råd.» (Advokatforeningen desember 1971).

Vi hadde heldigvis på den tiden en ledelse på fakultetet som kunne gi svar på tiltale. Fakultetet hadde full tillit til at virksomheten ble drevet forsvarlig og under kyndig veiledning, og Advokatforeningen hadde ingen som helst indikasjoner på at det ble utført dårlig arbeid i Juss-Buss. Jeg vil tro at det er mange i Advokatforeningen som i ettertid har gremmet seg over dette utspillet!

Vi har en oversikt over hva slags henvendelser som kom inn det første 1 ½ år – september 1971–februar 1973 (de Capua 1975):

Saksområder i % (n 2166)

Arverett	18,4
Familierett	10,3
Kjøpsrett	5,0
Tingsrett	9,0
Husleierett	10,2
Erstatningsrett	5,5
Trygde- og sosialrett	7,9
Gjeld mv.	3,4
Strafferett	3,2
Skatterett	13,2
Arbeidsrett	3,5
Klage på vedtak	1,4
Ymse	7,8
Ikke opplyst	1,2

I starten var det ikke begrensninger i hvem som ble gitt hjelp, ut fra inntekt/formue og heller ingen begrensninger ut fra saksområder. Som vi ser, var mer enn 50 % av sakene som kom inn i den første perioden, arverett, familierett, tingsrett og skatterett. Det meste av det som ble registrert som skatterett, var selvangivelser fra januar/februar 1972. Juss-Buss så at det var nødvendig å prioritere saksområder som var viktige for ressursfattede klientgrupper. Særlig arverett og skatterett var det generelt sett enkelt å holde utenfor prioriterte saksområder. Når det for eksempel gjaldt familierett, så man at mange av sakene var langvarige og kompliserte og burde unngås av disse grunner.

I neste omgang så man at det var noen rettsområder som pekte seg ut som spesielt viktige, og at det her burde foregå en viss spesialisering. Dette resulterte i opprettelsen av «sigøynergruppa», som særlig arbeidet med statsborgerrett og trygde- og sosialrettslige spørsmål for de norske sigøynerne, «fremmedarbeidergruppa», som arbeidet med utlendingsrettslige og andre rettsområder av særlig betydning for innvandrere, og «bolig- og husleiegruppa» (Berg 1981). Denne organiseringen har fulgt Juss-Buss i alle år. Gruppe-nes navn og ansvarsområder er blitt tilpasset utviklingen i klientmassen og deres juridiske problemer.

Fra 1971 og fram til 2021 har Jussbuss etter et grovt anslag mottatt 150 000–200 000 saker, fordelt på mer enn 1 100 medarbeidere. Det første året, i 1971–1972, tok Juss-Buss imot ca. 1 600 saker. I 2018 lå tallet på nær 6 000, mens det falt til ca. 4 500 i 2020. Fallet

skyldes selvsagt koronaepidemien. Kontoret måtte stenges i perioder, og oppsøkende virksomhet måtte i stor grad innstilles.

Det er et formidabelt antall saker, som representerer et formidabelt antall mennesker som har fått hjelp i årenes løp. I gjennomsnitt er det også et imponerende antall saker som den enkelte medarbeider har arbeidet med, i tillegg til de andre oppgavene.

3.3 Rettspolitikk

Veien fra rettshjelp til rettspolitikk var ikke lang:

«Det ble raskt klart at betydelige deler av virksomheten måtte brukes på politisk og rettspolitisk virksomhet. Klienttilstrømmingen var fra første stund stor, og problemene mange. Juss-Buss kunne ikke bidra til å løse alle enkeltmenneskers problemer. Svaret ble å kanalisere erfaringene inn i politisk/rettspolitisk virksomhet, søke å påvirke systemet, motparter osv. i retning av generelle endringer. Valget av side var ikke noe problem.» (Andenæs 1992a)

For å arbeide med rettspolitikk ble det også opprettet arbeidsgrupper. De første arbeidsgruppene arbeidet med å utarbeide en brosjyre for leieboere i eldre bystrøk og om institusjonsbeboeres problemer (særlig husville eller herbergister), fremmedarbeideres rettslige problemer, sigøynerne problemer, endringer i husleielovens oppsigelsesregler og borettslagenes organisering. Arbeidet med institusjonsbeboere, fremmedarbeidere og sigøynere skulle blant annet bli til omfattende kapitler i den første boka med grunnlag i Juss-Buss' virksomhet, *Rettshjelp og samfunnsstruktur* (Eidesen, Eskeland og Mathiesen 1975).

Jussbuss har i alle år vært en sentral rettspolitisk aktør når det gjelder rettshjelp, og når det gjelder de sentrale klientgruppene og rettsområdene som Jussbuss har arbeidet med.

Jeg vil særlig trekke fram to områder. Det første er innvandrings- og utlendingsrett og det andre er fangerett. Den moderne innvandringen til Norge startet rundt 1970 og ble i den første perioden dominert av arbeidsinnvandrere fra Pakistan, etterfulgt av innvandrere fra andre asiatiske land og fra Afrika. Norge var totalt uforberedt på denne innvandringen. Ingen ting var på plass for å håndtere de utfordringene som fulgte. Innvandring var i begrenset grad rettslig regulert, fremmedloven av 1956 var skrevet med tanke på helt andre utfordringer, og den sentrale utlendingsforvaltning, Statens Utlendingskontor, besto i 1970-årene av en juridisk utdannet kontorsjef og en kontormedarbeider. Arbeidsliv, boligmarked og velferdstjenester var heller ikke tilpasset de nye utfordringene. Med dette utgangspunktet var Juss-Buss blant pionerene når det gjaldt å tale innvandreres sak, i form av rettshjelp og utadrettet politisk virksomhet. Dette engasjementet har fortsatt i alle år, i noe medgang, men mest motgang. Juss-Buss har ved å fokusere på den enkeltes situasjon og rettigheter vært et viktig korrektiv til utlendingsmyndighetenes ofte ufølsomme systemperspektiv.

Det tok litt tid før fangeretten ble et viktig felt for Juss-Buss. Det startet med et ikke helt vellykket prosjekt i samarbeid med Norges Vernesamband, nåværende Kriminalom-

sorg i frihet. Prosjektet la bare opp til å bistå fanger når de var utenfor fengselet, så det var begrenset tilstrømming av klienter. Det førte imidlertid til at det ble satt i gang en retts-hjelpsundersøkelse i fengslene for å avdekke fangenes behov for rettshjelp (Lid 1981). Undersøkelsen avdekket omfattende behov for rettshjelp og problemer av stor velferds-messig betydning. Undersøkelsen førte til at det ble etablert en fengselsgruppe, og etter hvert ble det gitt tillatelse til å oppsøke fangene inne i fengslene. Fangeretten ble raskt en sentral del av Juss-Buss' arbeid, også med et omfattende rettspolitisk engasjement. Ved siden av KROM har Juss-Buss vært en sentral aktør i den kritiske kriminalpolitikken.

3.4 Forskning

Med spredte unntak ble det produsert lite forskning de første årene. Blant unntakene er ovennevnte bok *Retts-hjelp og samfunnsstruktur*. Men allerede i 1974 satte Jon T. Johnsen i gang sitt store forskningsprosjekt om rettshjelpstilbudet. Det kom rapporter fra 1978 og utover, og i 1986 disputerte han som nevnt på avhandlingen «Retten til juridisk bistand» (Johnsen 1987). Boka er delvis et resultat av prosjektet hans, men også mange jussbusse-res medvirkning og det daglige arbeidet i Juss-Buss.

Et beklagelig trekk ved Juss-Buss gjennom mange år var at det kom lite studentav-handlinger ut av miljøet. Mange prosjekter ble igangsatt, men få ble gjennomført slik at det ble avhandlinger eller andre publiserte arbeider (Andenæs 1992a). De første registrerte avhandlingene som baserte seg på arbeidet i Juss-Buss, var Kristian Andenæs: «Retts-hjelp til norske sigøynere» (1974), Hjallis Bakke, Kjell Brygffjeld og Håkon Elvenes: «Retts-hjelp i grisgrendte strøk» (1975) og Tor G. Birkeland: «Retts-senter – et alternativ til dagens fritt rettsrådstilbud?» (1981).

I slutten av 1980-årene løsnet det, og et stort antall viktige undersøkelser ble publisert. Noen av dem har vært undersøkelser av ulike sider ved rettshjelpssystemet, med videreføring av Ståle Eskeland og Just Finnes *Retts-hjelp* (1973), der dataene som er samlet inn, er kombinert med et rettshjelpstilbud til informantene.

De fleste avhandlingene er utført på rettsområder med tilknytning til klientgruppens juridiske problemer, som fangerett, velferdsrett, utlendingsrett mv. En stor del av under-søkelsene har dekket områder som i liten utstrekning har vært viet interesse i etablerte forskningsmiljøer på universiteter og høyskoler. Ikke minst har Juss-Buss gjort seg bemerket med undersøkelser i fangerett og utlendingsrett, og velferdsrett er også solid representert.

3.5 Rettsinformasjon

Informasjon var opprinnelig tenkt som en av Juss-Buss' hovedoppgaver, jf. undertittelen i navnet: «Juss-studentenes rettsinformasjon». Som vi har sett, ble det raskt klart at det ble rettshjelp og ikke rettsinformasjon som ble hovedpilaren i virksomheten. Men infor-masjon, til den enkelte, til grupper og til befolkningen, har alltid vært en prioritert opp-gave for Juss-Buss.

I senere år er rettsinformasjon, som et element i det bredere begrepet «legal empower-ment», blitt et viktig aksjons- og forskningsområde:

«Legal empowerment har sin opprinnelse i empowerment-bevegelsen som blant annet oppstod i USA på 1960-tallet, i de politiske og sosiologiske miljøene. Tanke-gangen går ut på å gi ressurssvake individer og grupper kontroll over eget liv, gjen-nom å endre de sosiale og politiske realiteter de lever under. Når mennesker får større personlig kontroll over eget liv, øker også deres sosiale innflytelse, deres politiske makt og muligheten for å ta del i de lovfestede rettigheter og plikter som det inne-bærer å være medlem av et demokratisk samfunn» (Nordstrøm 2005).

Rettsinformasjon var viktig da Juss-Buss ble etablert, og er ikke blitt mindre viktig med årene. Omfanget av rettskilder har eksplodert, og samfunnet blir stadig mer komplekst. Særlig utfordrende er det for marginaliserte grupper å bli kjent med sine rettigheter og i neste omgang utnytte dem. Å utnytte erfaringene fra rettshjelpsarbeidet til informasjon, forskning mv. har derfor vært en viktig utfordring for Juss-Buss. Informasjonen har skjedd gjennom bøker, brosjyrer, medier, foredrag og konferanser og i kontakten med den enkelte klient.

Allerede i 1972 kom Håndbok for leieboere i eldre saneringstruede bydeler, som var et samarbeid mellom Juss-Buss og Grünerløkka leieboerforening. I forordet het det blant annet:

«De lover som skal verne om den enkelte leieboers rett er ufullkomne i den forstand at det ofte mangler tvangsmidler og kontrollinstanser som trengs for å følge opp de formål lovene har. Lovreglene er ikke på langt nær godt nok kjent blant folk og den informasjon som gis er ofte ensidig gårdeierens. [...]

Dette heftet bygger på den oppfatning at rettssystemet i vårt samfunn i stor utstrek-ning beskytter mektige interessegrupper. Av denne årsak er særlig den private eien-domsrett sterkt vernet.

[...]

Myndighetene har ikke vært villige til eller i stand til å ivareta leieboernes interesser. Tidligere erfaring har vist at dersom vi vil oppnå noe, er vi nødt til å organisere oss og sette makt bak kravene. Til slutt vil vi derfor ta med et kapittel om organisering og hvordan dette kan gjøres» (Juss-Buss mfl. 1972).

En betydelig mer omfattende framstilling av boligretten ble utgitt i 1984, Andersen, Grønvik og Svoren: *Bo trygt. Juss-Buss' veiledning i boligspørsmål*, Pax 1984. Den ble utgitt i revidert utgave i 1991.

Det mest langsiktige og ambisiøse prosjektet har vært Fangehåndboka. Den ble utgitt første gang i 1987 og i utvidet og revidert utgave i 1994. Den ble også utgitt på engelsk i 1990 og revidert i 1994. 7. utgave kom i 2018. I tråd med internasjonaliseringen av fan-gebefolkningen er den også jevnlig revidert på engelsk og er også utkommet på andre

språk. Målsettingen har vært at den skal være tilgjengelig i alle fengselsceller i Norge. Populariteten gjør at det er vanskelig å oppfylle denne målsettingen.

En mengde brosjyrer, på ulike språk etter behov, har vært viktige virkemidler for å gi informasjon til ulike klientgrupper og gi dem bedre forståelse av sine problemer (oversikt på jussbuss.no). I arbeidsrett er det brosjyrer på engelsk, polsk og spansk, i fengselsrett på norsk, engelsk, arabisk, litauisk, polsk og rumensk og i utlendingsrett på norsk og engelsk.

Informasjonsvirksomheten til Jussbuss bygger på praktiske erfaringer og er et viktig bidrag på et område hvor myndighetene svikter fundamentalt. På mange områder er informasjon fra myndighetene praktisk talt ikke-eksisterende, på andre ofte vanskelig tilgjengelig og komplisert å forstå. Spesielt er situasjonen urovekkende når det gjelder informasjon til grupper med språklige eller andre utfordringer. Dette er blant annet tydelig demonstrert i forbindelse med koronakrisen i 2020/2021, der den mangelfulle informasjonen til språklige minoriteter har fått fatale konsekvenser.

Jussbuss har også vært hyppig deltaker i media, med kronikker, innlegg, faste spalter, sosiale medier, podcast osv., og har også markert seg som en hyppig arrangør av møter og konferanser og som medvirkende i andres arrangementer. Jussbuss har for eksempel satt seg i stor respekt for sin årlige deltakelse på KROMs årlige kriminalpolitiske konferanser, med solide egne foredrag og aktiv deltakelse i diskusjonene.

3.6 Utdanning

I Juss-Buss' første år ble det ikke fokusert særlig på opplæring. Man ble kastet rett ut i det, slik det også var i store deler av det ordinære arbeidslivet. Lurte man på noe, måtte man spørre andre eller finne ut av det selv.

Selv om det ikke var noen formell opplæring, fungerte jo arbeidet, møtene, samarbeidet med de andre osv. som en opplæringsprosess. Men etter hvert ble opplæringen systematisert og intensivert. Et viktig skille var da Jon T. Johnsen i 1977 overtok ledelsen som prosjektleder i fast vitenskapelig stilling og fikk en daglig leder til å overta ansvaret for mye av det daglige rutinearbeidet i samarbeid med en eller to sivilarbeidere.

Opplæringen begynner med en uke med intens begynneropplæring og fortsetter i de enkelte arbeidsgruppene, og gjennom hele perioden som medarbeider er det en lang rekke faglige møter, seminarer og konferanser.

Som utdanningstiltak er det flere sider ved læringsprosessen som er framhevet som et grunnlag for reformer i juristutdanningen (Johnsen 1988). Jeg skal nevne noen momenter som utvilsomt styrker den nyutdannede jurists møte med det praktiske liv.

For det første får medarbeiderne økt innsikt i rettens sosiale funksjoner og forholdet mellom juss og politikk, og de får dermed styrket sin bevissthet om den rolle de skal fylle i samfunnet.

For det annet, og i nær sammenheng med det første, får medarbeiderne omfattende innsikt i forholdet mellom juss og etikk. Dette har vært forsømt i rettsstudiet, men er bedret i de senere år.

For det tredje får medarbeiderne en omfattende skrivetrening og trening i å formulere seg muntlig. Mange holder foredrag og innlegg på møter og seminarer. Skrivetrening

ble det mer av i jusstudiet etter at det ble obligatorisk å skrive avhandling på slutten av studiet.

For det fjerde får medarbeiderne omfattende trening i å bearbeide store mengder materiale til rettsfaktum i den enkelte sak. Fra en omfattende mengde, ofte forvirrende og motstridende opplysninger, må det relevante stoffet plukkes ut, systematiseres og forklares. Fakta-analyse har vært nærmest ukjent i rettsstudiet.

For det femte får medarbeiderne omfattende trening i klientbehandling. Kommunikasjonen med klienten er avgjørende for å gjøre en god jobb som rettshjelper. Med klienter over et bredt register, ofte med kulturelle og språklige forutsetninger fjerne fra juristens egen hverdag, settes medarbeiderne på vanskelige oppgaver. Medarbeiderne får også omfattende trening i å kommunisere med motparter, skriftlig og muntlig. Dette er også ferdigheter som ikke tas opp i rettsstudiet.

3.7 Internasjonalt samarbeid

Da Juss-Buss ble etablert i 1971, var det som et barn av sin tid, både nasjonalt og internasjonalt. Som påpekt innledningsvis bygget Juss-Buss blant annet på erfaringer fra USA og «War against poverty», som ble erklært i midten av 1960-årene. Herfra kom også idéen om en buss; i USA hadde unge jurister og jusstudenter blitt busset inn i fattige områder i storbyene for å gi gratis rettshjelp til befolkningen.

Liknende initiativer ble tatt i mange land, først og fremst av radikale unge jurister og jusstudenter. Juss-Buss er blant de få initiativene som har overlevd alle disse årene, men det som vokste fram for +/- 50 år siden, har gitt varige resultater, i jusstudier og i rettslivet.

Internasjonalt utviklet Juss-Buss seg til å bli en tung aktør som studentrettshjelpsorganisasjon, noe som førte til at det etter hvert ble mange henvendelser fra utlandet om samarbeid og om hjelp til å igangsette liknende organisasjoner i andre land og talløse besøk av forskere, studenter, rettshjelpsorganisasjoner, politikere osv. til Juss-Buss i Oslo.

3.8 Noe annet og mer enn det var tenkt som

Mens utgangspunktet var at Juss-Buss skulle drive rettsinformasjon og forskning, ble virkeligheten at det ble drevet rettshjelp og rettspolitikk. Den rettspolitiske aktiviteten var høy, og ulike synspunkter på hvor mye rettshjelp som burde gis enkeltindivider i forhold til generelt rettspolitisk arbeid, kom til å danne grunnlaget for langvarige diskusjoner, for eksempel på det berømte Bø-seminaret i 1976 (Bruusgaard 1981). Her var en av de sentrale problemstillingene om det fortsatt burde være sterk satsing på individuell rettshjelp, eller om virksomheten i stor utstrekning burde dreies over mot rettspolitisk virksomhet. Tankegangen var at det var forsvinnende få man kunne hjelpe med individuell rettshjelp, i motsetning til med en generell rettspolitisk virksomhet. På sikt har det vist seg at slike diskusjoner er viktige og nødvendige for at tiltaket ikke skal forfalle til et rent rettshjelpstiltak, som ikke får utnyttet erfaringene fra rettshjelpen til kritisk og reformatorisk virksomhet. Det er i dag bred enighet om at det konkrete rettshjelpsarbeidet må være kjernen

i virksomheten, men at et omfattende rettspolitisk engasjement er nødvendig for å få mest mulig effekt av arbeidet.

Mitt hovedpoeng er imidlertid at Juss-Buss ble noe annet enn det var tenkt som. Det var så løst fundert i utgangspunktet at det kunne utvikles i harmoni med de utfordringer som naturlig meldte seg, og de interesser som var til stede i studentmiljøet i 1970-årene. Jeg tror dette var en lykkelig løsning med sikte på å finne en hensiktsmessig form.

Hva ble bygget opp de første årene? For det første ble det bygget opp en fleksibel og velfungerende organisasjon for rettshjelp og rettspolitikk som maktet å reise mange viktige problemstillinger og stille spørsmål ved mange vedtatte sannheter. Juss-Buss bidro sterkt til å røske opp i mytene om juriststandens virksomhet.

For det annet ble det skapt holdninger hos en ny generasjon jurister som vektla det juridiske arbeidets sosiale og politiske dimensjoner og solidaritet med vanskeligstilte grupper.

For det tredje bidro oppbyggingen av Juss-Buss og organiseringen av virksomheten til å skape selvtillit og kreativitet hos de som arbeidet der, i sterk kontrast til det hierarkiserende karaktersystemet som har dominert og fungert undertrykkende i juridiske miljøer. Svært mange opplevde i Juss-Buss at de var i stand til å få frigjort sine evner og gjøre en utmerket jobb selv om de manglet et førsteklasses teoretisk grunnlag.

Gjennom prøving og feiling ble det i «gründerårene» skapt en modell for rettshjelp og rettspolitikk som skulle vise seg å være liv laga. Også i et internasjonalt perspektiv var Juss-Buss tidlig ute; senere er det blitt utviklet studentrettshjelpstiltak og alternative rettshjelpstiltak så å si over hele verden. Praktisk rettshjelp er også blitt et innslag i jusstudiene i mange land. Det at Juss-Buss i begynnelsen hadde lite av forbilder å forholde seg til, gjør det desto mer imponerende at det utviklet seg til et varig tiltak.

4 Avslutning – ny rettshjelpslov i det blå?

Jussbuss hadde fra starten av som målsetting å gjøre seg selv overflødig ved å arbeide for et offentlig rettshjelpstilbud som ivaretar befolkningens behov for rettshjelp på en tilfredsstillende måte. En ny lov vil ikke kunne virkeliggjøre denne målsettingen, men den kan gjøre situasjonen for befolkningen bedre enn den er i dag.

Etter at jeg hadde begynt å skrive på denne artikkelen, gjorde Jussbuss seg ferdig med å skrive en omfattende høringsuttalelse til utkastet til ny rettshjelpslov (NOU 2020: 5). Lovutkastet ble levert ved utgangen av april 2020 og hadde som utvalgsleder tingrettsdommer Ingebjørg Tønnesen (jussbusser nr. 591). Jeg var den andre i utvalget med bakgrunn fra Juss-Buss (jussbusser nr. 56 mv.).

Regjeringen Solberg har ikke prioritert å få behandlet saken i løpet av stortingsperioden 2017–2021. Dersom det blir regjeringsskifte i september 2021, vil det være usikkert om en ny regjering vil behandle saken, eller om arbeidet med ny rettshjelpslov igjen blir utsatt på ubestemt tid.

Lovutvalget hadde et mandat med restriktive begrensninger når det gjaldt ressursbruk, men nokså fritt spillerom til å foreslå endringer i systemet, så lenge det totalt sett ikke ble omfattende økning i utgiftene. Med andre ord et tilsynelatende paradoks, der nye kostnadskrevenne tiltak måtte oppveies av kutt på andre områder. Lovutvalgets utkast kan ses på som et moderat forsøk på å modernisere rettshjelpsordningen, med blant annet justering av inntekts- og formuesgrenser og økte muligheter til å få rettshjelp i konflikter med forvaltningen. Utvalget aksepterte ikke den feilaktige forestillingen, eller myten, om at man generelt ikke har behov for rettshjelp i konflikter med forvaltningen, fordi man er godt hjulpet med forvaltningens veiledningsplikt.

Men utvalget renserte på å fremme gode forslag som ville koste mye penger. Det var for eksempel stor interesse for å følge opp det avbrutte forsøket med å innføre en førstelinjetjeneste, men et slikt forslag ville sprengt utvalgets mandat på utgiftssiden.

Det er derfor oppløftende at Jussbuss og andre (blant annet Gatejuristen og Rettspolitisk forening) i sine høringsuttalelser går inn for at det opprettes en førstelinjetjeneste (Jussbuss 2020)

De sentrale punktene i Jussbuss' høringsuttalelse er som følger:

«Det offentlige burde i større grad ha ordninger for å avdekke og avhjelpe det udekkede rettshjelpsbehovet, hvorav det viktigste er en offentlig førstelinjetjeneste.

De økonomiske vilkårene burde endres slik at en større andel av befolkningen omfattes av rettshjelpsordningen.

Egenandelene burde bli lavere, særlig for de med inntekt under 3 G.

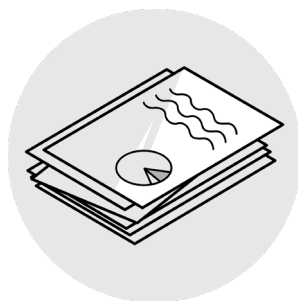
Egenandelene for de med beregningsgrunnlag under 1 G bør reduseres og de første 30 minuttene av konsultasjonen med rettshjelper bør være uten egenandel.

Saker om støtte ved bestridelse av krav etter ID-tyveri burde inntas som prioriterte saker i en ny lov.

Det bør innvilges fri rettshjelp uten behovsprøving i saker om utelukkelse (isolasjon) og saker om inngripende tvangsvedtak under straffegjennomføring.

Lovens § 9, skjønnsbestemmelsen, må kunne brukes aktivt og ikke innskrenkes grunnet manglende bevilgninger. Bestemmelsen bør endres fra et 'kan'-skjønn til et 'skal'-skjønn» (Jussbuss' høringsuttalelse til ny rettshjelpslov).

Dersom Justisdepartementet hadde prioritert dette lovarbeidet og tatt hensyn til forslagene i høringsuttalelsene til Jussbuss og de andre som kom med gode innspill, kunne det ha foreligget en ny rettshjelpslov som er langt bedre enn dagens lov, når Jussbuss feirer sitt 50-årsjubileum høsten 2021. Dessverre ble det ikke slik. I stedet venter nye runder med påvirkningsarbeid for å få en rettshjelpslov som er bedre tilpasset dagens utfordringer enn den håpløst foreldete loven fra 1980.

Referanser

- Andenæs, Kristian: Juss-Buss fra treningssamling til praktisk-juridisk seminar, i *Hefte for Kritisk Juss* 1/1992(a)
- Andenæs, Kristian: *Sosialomsorg i gode og onde dager*, TANO 1992(b)
- Andenæs, Kristian: Rettshjelp til norske sigøynere, studentavhandling Institutt for rettssosiologi, Universitetet i Oslo 1974
- Andenæs, Kristian: Rettshjelp til norske sigøynere, i Eidesen, Eskeland og Mathiesen: *Rettshjelp og samfunnsstruktur*, Pax 1975
- Andersen, Per Øivind, Dagfinn Grønvik og Rune Svoren: *Bo trygt*, Pax 1984, 2. utg. 1991
- Bakke, Hjallis, Kjell Brygfjeld og Håkon Elvenes: Rettshjelp i grisgrendte strøk, studentavhandling, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo 1975
- Bentzen, Heike og Olaf Halvorsen Rønning: Bruk av unntaksbestemmelsene i lov om fri rettshjelp, masteravhandling Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo 2008
- Birkeland, Tor G.: Rettssenter – et alternativ til dagens frie rettsrådstilbud?, studentavhandling, Institutt for rettssosiologi, Universitetet i Oslo 1981
- Bruusgaard, Erik: Bø-seminaret, Juss-Buss 1971–1981, 1981
- Bull, Steingrim og Arild O. Eidese: Rettshjelp til herbergister, i Eidesen, Eskeland og Mathiesen: *Rettshjelp og samfunnsstruktur*, Pax 1975
- de Capua, Gunnar: Juss-Buss – Et rettshjelpstilbud for «vanlige» folk?, i Eidesen, Eskeland og Mathiesen: *Rettshjelp og samfunnsstruktur*, Pax 1975
- de Capua, Gunnar: Hva tenkte vi oss?, i Juss-Buss 1971–1981, Juss-Buss 1981
- de Capua, Gunnar: Om å legge ut på dypet, Institutt for kriminologi og rettssosiologi 2001
- Edvardsen, Odd E., Trond Einung, Tor Langbach, Harald Svenneby og Terje Aakvaag: Rettshjelp til fremmedarbeidere i Norge, i Eidesen, Eskeland og Mathiesen: *Rettshjelp og samfunnsstruktur*, Pax 1975
- Eidesen, Arild, Ståle Eskeland og Thomas Mathiesen: *Rettshjelp og samfunnsstruktur*, Pax 1975
- Eskeland, Ståle og Just Finne: «Rettshjelp». *En analyse og empirisk undersøkelse av tradisjonell rettshjelps muligheter og begrensninger - særlig for folk som lever under vanskelige økonomiske eller sosiale kår*, Pax 1973
- Festskrift til Juss-Buss 25 år, 1996
- jussbuss.no
- Jussbuss hørings svar til NOU 2020: 5, 2020: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing---rettshjelpsutvalgets-utredning-nou-20205/id2705307/?expand=horings svar>
- Johnsen, Jon T.: *Retten til juridisk bistand*, TANO 1987
- Johnsen, Jon T.: Juss-Buss – et fagkritisk eksperiment, Institutt for rettssosiologi 1988
- Juss-Buss: *Fangehandboka*, 1987, 7. utg. 2018. Også på engelsk, og andre språk
- Juss-Buss og Grünerløkka leieboerforening: *Håndbok for leieboere i eldre saneringstruede bydeler*, 1972
- Lid, Børre: Fangers rettslige behov, Juss-Buss stensilerie 1981
- Mathiesen, Thomas: Noen konklusjoner om rettshjelp, rettspolitikk og samfunnsstruktur, i Eidesen, Eskeland og Mathiesen: *Rettshjelp og samfunnsstruktur*, Pax 1975
- Mathiesen, Thomas: Huset med det rare i, *Kritisk Juss* 1–2, 2001
- Nordstrøm, Tina Storsletten: Minoritetskvinner rett til rettighetsinformasjon, *Institutt for offentlig retts skriftserie* 2005
- NOU 2020: 5 *Likhet for loven – lov om støtte til rettshjelp*, Oslo 2020
- Paus, Ole: Der ute – der inne, LP 1970
- Tikkanen, Henrik: *Brändövägen 8* og etterfølgende bøker, Bonniers, Alba 1975–1982